

'De moeilijkste levensvragen zijn vaak de mooiste'

ILLUSTRATIE Daniel roozendaal

het menselijk tekort - In dit Lutherjaar klinkt weer de vraag naar de verlossing van de mens. Maar waarom zouden we verlost moeten worden? En waarvan? Een vierluik over het menselijk tekort. Aflevering 1: Matthias Smalbrugge, hoogleraar Europese cultuur en christendom aan de Vrije Universiteit. 'We moeten af van het idee van het bestaan als boobytrap.'

STEVO AKKERMAN

Hij zal niet ontkennen dat er van alles knaagt aan de mens, maar een interview lang blijft Matthias Smalbrugge zich verzetten tegen de gedachte dat de mens gevangen zit in zijn lot en dat het leven een tranendal is. Alles heeft een voor- en een achterkant, zegt hij, en dat geldt ook voor 'de grote levenskrachten'. Het goede bestaat niet zonder het kwaad, het schone niet zonder het verval - en als we opgroeien ontdekken we dat die tweespalt ook in onszelf heerst, maar reden voor wanhoop is dat niet. "Als klein kind, ik herinner me dat van mezelf nog, kun je bijna met genoeg een spin uit elkaar trekken, zonder echt het gevoel te hebben dat dat niet de bedoeling is. Later komt daar iets van zelfkennis bij, laten we zeggen vanaf de

puberteit. Dan wordt het interessant."

Kan het zijn dat je dat spinnetje juist sloopt omdat dat niet orde is? Omdat het kwaad aantrekkingskracht heeft?

"Dat kan, en dat is iets mysterieus. Augustinus geeft daarvan een beroemd voorbeeld, als hij verhaalt hoe hij met wat jongens peren steelt uit een boomgaard. Pagina na pagina gaat hij daarover door in zijn 'Belijdenissen': we hadden die peren niet nodig, we hebben ze niet eens opgegeten, het ging ons alleen om de lol van het stelen. Maar wat is die lol? En dan is het uiteindelijke antwoord: het kwaad geeft het gevoel van een bepaalde almacht. Te beseffen dat je de keuze hebt dit, of wat dan ook, te doen."

De peren van Augustinus blijven iets onschuldigs houden. Niet te vergelijken met het grote kwaad in deze wereld.

"We moeten wel onderscheid maken. We kunnen tekortschieten, bijvoorbeeld in het realiseren van ambities, dat is niet erg, dat kan gebeuren. Een stap verder is dat je faalt in moreel opzicht. En vervolgens kun je op iets stoten dat voor jezelf volstrekt onbegrijpelijk is. Waarom is dit? Waarom houdt de moraal geen stand? Omdat die vaak een paraplu is die je met mooi weer bij je hebt, maar die niet functioneert bij slecht weer. Gij zult niet doden? Prima, we hebben helemaal die behoefte niet. Maar er zijn momenten dat dat anders zou kunnen zijn. Wat als we geleefd hadden in het Joegoslavië van vijftien jaar geleden? Biedt de moraal dan uitkomst?"

Dan blijkt pas wie wij werkelijk zijn?

"Dan blijkt wie we zijn in die omstandigheden. Er bestaat geen definitieve versie van onszelf. Ik kan nooit zeggen: nu weet ik werkelijk wie ik ben. Het enige wat ik weet is hoe ik ben in bepaalde

omstandigheden. Dat kan heel onrustbarend zijn: ben ik een fluidum? Wat is de kern van mijzelf?"

De mens is niet of goed of slecht, hij is dat allebei, afhankelijk van het moment?

"Goed en kwaad bestaan niet afzonderlijk van ons handelen. Ik kan verdraaid ambitieus zijn, en daarin zo ver gaan dat ik mijn kinderen volstrekt verwaarloos. Dan ga ik een morele grens over. Liefde is prachtig, iedereen zingt de lof ervan. Maar liefde kan een slaafse volgzaamheid worden of een slaafse behoefte aan eenheid met je man of je vrouw. Ook dan ga je een grens over. Op die momenten merk je dat goed en kwaad bestaat - in je eigen handelen."

Augustinus had het over erfzonde, die term hoor ik u niet gebruiken.

"Maar het is - ik speel even advocaat van de duivel - wel een mooi begrip. Omdat het ons in staat stelt te erkennen dat het kwaad niet buiten ons ligt, maar in onszelf. Ik ben degene die het kwaad realiseert, ik ben niet een poppetje op een schaakbord dat door het kwaad en het goede heen en weer wordt geschoven. Het vermogen om moreel of immoreel te handelen maakt deel uit van wie wij zijn, en dat is wat Augustinus erfzonde noemt."

Dat 'erven' lijkt het onontkoombaar te maken. Is dat niet depressief-makend?

"Dat geloof ik niet, ik zie het verhaal van ons leven, waarin je vrij kunt kiezen en handelen, als een ongelofelijk mooie opgave. Je kunt over die opgave klagen en zeggen dat je liever een trekpaard was geweest, dat je verlost moet worden, maar dat is een verkeerde voorstelling van zaken. Je bent een paard dat zijn eigen weg kan gaan, en kan springen. Natuurlijk, daar kun je kreupel van worden. Dat is

de keerzijde."

Bedoelt u dat we het goede niet zouden kunnen kiezen als we niet ook de mogelijkheid hadden tot het kwade?

"Ja."

Maar in kerkelijke kring bestaat ook een traditie die zo de nadruk legt op zonde dat je er wel degelijk depressief van zou worden.

"Die traditie ziet het leven niet als geschenk of mogelijkheid, maar als de manifestatie van gebrek, schuld en ga zo maar door. Ik vind dat doodzonde. Het heeft niets te maken met wat in mijn beleving de originele christelijke opvatting is van mens-zijn. Luther heeft hierin een kwalijke rol gespeeld - voor hem bestaat de uiteindelijke vrijheid van de mens niet. Waar een mens aan overgeleverd is, is onkenbare genade. God bepaalt van tevoren wie wel het geluk heeft om die te krijgen en wie niet - de predestinatie. Dat is heel venijnig geweest voor het geloofsleven van een heleboel mensen. Genade is de glans die God over het bestaan heeft gelegd, maar dat is in dit denken helemaal verdwenen. Afgrijpselijk."

Is het leven een voortdurende poging te ontsnappen aan ons tekort?

"Dat is het idee dat wij hier leven in een soort valkuil, waar we zo snel mogelijk uit moeten. Dat het hele leven een opgave is, een zwaar traject, gekenmerkt door de zonde en het kwaad. Maar dat is toch geen reële voorstelling? Het leven is een geschenk."

De menselijke staat is ook in de wijsbegeerte wel als een val beschreven. Het bestaan als het steeds weer opnieuw dezelfde steen de berg opsjouwen. Gevangen in ons eigen lot.

"Klopt, er moet gevoel zijn voor de tragedie van het leven. Maar als Camus de mythe van Sisyphus en zijn steen nog een keer vertelt, zegt hij ook dat je dit leven moet grijpen

en helemaal omarmen. Dat je soms bezig bent met het herhalen van dingen, dat is zo. Maar zoals iemand ooit tegen mij zei: het is een wenteltrap, dus je komt steeds hetzelfde punt weer tegen. Maar wel op een hoger niveau."

Klampen we ons vast aan werk, geld, liefde, religie om te ontsnappen aan ons lot?

"Ik zie dat liever als oefen- en woongebieden. Die dienen niet om te ontsnappen, maar om te leren en te wonen. Werk is een oefengebied. Welke taken wil ik op me nemen, hoe zet ik mijn talenten in, wie laat ik daarvan profiteren, wie niet? Liefde is een oefengebied. Hoe eigengereid is mijn liefde, hoe open, hoe ontvankelijk? Er zitten aan dit leven heel scherpe kanten. Die kunnen je verdraaide pijn doen. Daar kun je verdriet over hebben, daar kun je je vingers en zelfs je hart aan openhalen. Wat is dit ongrijpbare in mijzelf, dit raadsel? Hoe komt het dat ik bij tijd en wijle een ander mens ben dan ik wil zijn? Je stuit dan op de moeilijkste vragen, maar dat zijn tegelijkertijd vaak ook de mooiste."

Hoe kunnen wij daarvan leren?

"Misschien door afscheid te nemen van het concept dat het bestaan één grote boobytrap is, waar we uit moeten zien te komen, terwijl dat niet kan, en we dus paarden in een tredmolen blijven. Laten we zijn verantwoordelijke mensen zijn die met plezier en geluk mogen leven, maar die ook verantwoordelijkheid moeten nemen voor de keuzen die zij maken. Mieux vaut avoir des remords que des regrets - beter een keuze gemaakt en daar spijt van, dan wroeging over geen keuze gemaakt te hebben."

Dit interview maakt deel uit van een reeks die samenvalt met de serie 'Mea Culpa', die de EO vanaf zondag uitzendt. Trouw-redacteur Stevo Akkerman werkt daaraan mee. Uitzendingen op: 2, 9 en 16 juli om 23.20 uur op NPO 2.

Matthias Smalbrugge

Matthias Smalbrugge (1954) is hoogleraar Europese cultuur en christendom aan de VU. Eerder was hij PKN-predikant in Aerdenhout en predikant van de Waalse kerken van Delft en Haarlem. Hij maakt deel uit van het Theologisch Eifal van Trouw.